

Moldova'nın Seçmiş Olduğu Hukuk Devleti Kurma Yolunun Gerçekleşmesinde Anayasa Mahkemesi'nin Rolü

Alina IANUCENCO *

Değerli Sayın Başkan, Saygıdeğer Hakimler, Hanımlar ve Beyler,
Sizleri 23 Şubat 2007 tarihinde 12. yıldönümünü kutlayan
Moldova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi adına selamlamak demek
benim için büyük bir onur ve zevktir.

Aynı zamanda bu Sempozyum çerçevesinde beni buraya davet
edip konuşma yapmama imkan verdiğinizden dolayı da sizlere
teşekkür ederim.

Tarihi gelişim sürecinin bugünkü aşamasının, Moldova
Cumhuriyeti'nde olduğu gibi başka devletlerde de sosyal yaşamın
birçok geleneksel temelindeki kaliteli dönüşümle nitelendiğine şahit
olmaktayız.

1991 yılında Egemenlik Bağımsızlık Deklarasyonunu kabul edip,
uluslararası hukukun tüm haklarına sahip olan bir sujesi haline gelen
Moldova Cumhuriyeti, kendisini de içine alan bütünleşik Avrupa
hukuki ortam ağı forumunun üyelerinden biri oldu. Ve ayrıca 1994
yılıının 29 Temmuz'unda kabul edilen Anayasa da Moldova
Cumhuriyeti'nin devlet yapısının onaylanma sürecindeki çözümleyici
etmeni olarak hizmet etti.

Anayasa, toplumun ve devletin en Yüksek Kanunu olarak ilan
edilmiş bulunmaktadır. Buna göre, demokratik bir hukuk devleti olan
Moldova'da insana verilen deđer, insan hak ve özgürlükleri, insan

* Moldova Anayasa Mahkemesi Üyesi

şahsiyetinin özgür gelişimi, adalet ve siyasi çoğulculuk en büyük değere sahip olup, anayasayla güvence altına alınmış bulunmaktadır.

Kendini, ekonominin temel faktörlerinin pazar ve serbest ekonomik girişim olduğu, demokratik devlet ilan eden Moldova Cumhuriyeti, şahısların, toplumun ve devletin çıkarlarının birbiriyle olan dengesini sağlamaya çalışmaktadır.

Moldova Cumhuriyeti, Anayasa'nın kabul edilmesinin ardından, 28 Kasım 1994 tarihinde, 1 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği ile Moldova arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu Antlaşma tarafların siyasi, ekonomik, kültürel ve başka alanlardaki diyalogunun gelişmesi için sağlam bir temel kurmuştur.

Antlaşma gereği olarak sağlanacak olan işbirliği, ekonomik yakınlaşma yoluyla aktif ilişkileri tesis etmeyi, ortak kaygı konusu olan uluslararası meselelerle ilgili olarak ülkelerin konumlarının yakınlaşmasına destek olmayı temin etmek, demokrasi ve insan hakları prensiplerine riayet edilmesiyle ilgili meseleler kapsamında yapılacak işbirliğini kapsamaktadır (6. madde).

Antlaşmanın 50. maddesindeki tarafların yasal mevzuatlarının birbirine yakınlaşmasına ilişkin hükümler, Moldova ve Avrupa Birliği arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve kuvvetlendirilmesi için önemli bir şart olarak belirlenmiştir. Sözü edilen maddede öngörüldüğü üzere, Moldova, kendi ulusal yasal mevzuatının Avrupa Birliği'nin yasal mevzuatına uyumluluğunun adım adım sağlanması için çaba göstermektedir.

Hukukun uyumluluk süreci taraflarca hukukun değişik dallarında belirlenmiştir. Bu süreç, yeni Medeni Kanun ve Ceza kanunlarının ve ardından da Medeni muhakemeler usulü ve Ceza muhakemeleri usulü kanunlarının kabul edilmesiyle başlamıştır.

Bizim memleketimiz, Antlaşma'da öngörülmüş bulunan sınai ve fikri mülkiyet hakları alanındaki tüm uluslararası sözleşmelere katılmıştır.

1 Ocak 2007 tarihinde gerçekleşen Avrupa Birliği'nin genişleme adımları, bu birliğin yalnız siyasi, coğrafi ve ekonomik doğrultudaki tarihi değişimini belirlemeyip, bunun dışında Moldova ile Avrupa Birliği arasındaki geleceğe dönük karşılıklı siyasi ve ekonomik bağımlılığını kuvvetlendirmiş oldu.

Romanya Avrupa Birliği'nin üyesi olduktan sonra, Birliğin sınırları daha da genişledi ve bunun sonucu olarak da Moldova, Avrupa Birliği'nin en yakın komşusu haline geldi. Bu genişleme süreci, Moldova ve Avrupa Birliği arasında geleceğe dönük yakınlaşma, ekonomik entegrasyon derecesini artırma ve tüm alanlardaki ilişkileri derinleştirme imkanını sağlamaktadır. Bu olay Moldova yasal mevzuatının Avrupa standartlarına adım adım uygun hale getirilmesi sürecini de olumlu yönde etkilemektedir. Bununla ilgili olarak ilk adım, Moldova Cumhuriyeti, Avrupa Konseyi'nin tüm haklara sahip bir üyesi olarak (1995 yılından itibaren) 24 Haziran 1997 tarihinde onayladığı İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'yle garanti altına alınmış insan hakları muhafazası alanında gerçekleşmiştir.

21. yüzyıl geniş çaplı entegrasyon süreçleri ve toplumların değişken siyasi-hukuki organizasyonu ile anılmaktadır.

Hızla değişen bu dünyada, anayasa mahkemeleri, bizim düşüncemize göre, modern devletlerin anayasal düzeninin temellerini, temel anayasal ilkeleri, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını temin etmek için göreve çağırılmıştır.

Anayasa'nın üstünlüğü, devlet içerisinde iktidarın bölüşümü ve etkileşimi prensipleri, temel prensipler olarak kabul edilmektedir. Bölüşüm, devlette iktidarın gerçekleştirdiği üç ana fonksiyonla (kanun koyuculuk işlevi, yürütme fonksiyonu ve yargı fonksiyonları) ilgili olduğu için, bu fonksiyonlar kendi tabiatına göre yalnızca bütünleşik ve yegane hususiyete haiz olabilen devlet hakimiyetinin parçalanmaması amacıyla kendi aralarında işbirliği yapan çeşitli makamlar tarafından gerçekleştirilmelidir.

Bu prensiplere dayanmak suretiyle Anayasa, Moldova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ni öyle özel bir konuma yerleştirmiştir ki, bununla onu başka kamu makamlarından sınırlandırarak onlar arasındaki dengenin sağlanmasının gerçek imkanını vermekle kalmamış, anayasa mahkemesi'nin hukuki statüsünü, yetkileri, yapılanması, organizasyonu ve faaliyetleriyle ilgili meseleleri de net olarak belirlemiştir.

Anayasa'nın 134. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi, Moldova Cumhuriyeti'nde anayasal yargı yetkisine sahip tek makamdır. Anayasa Mahkemesi, herhangi diğer bir kamu kuruluşundan bağımsızdır ve sadece Anayasa'ya tabidir. Anayasa'nın üstünlüğünü garanti eder, kamu iktidarının yasama, yürütme ve yargı

dallarında güçler ayrılığı prensibinin gerçekleşmesini sağlar ve devletin şahıslar nezdindeki ve şahısın devlet müesseseleri önündeki sorumluluğunu garanti eder.

Moldova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kendine tahsis edilmiş bulunan yetkiler, Anayasa Mahkemesi'nin adı geçen prensipleri gerçekleştirmesini sağlayabilmektedir.

Böylece, Anayasa'nın 135. maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesi:

a) Talep üzerine parlamentonun çıkarmış olduğu kanun ve kararnamelerin, Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın kararnamelerinin; Hükümet kararlarının ve talimatnamelerinin ve taraflarından biri Moldova Cumhuriyeti olan uluslararası antlaşmaların Anayasa'ya uygunluk denetimini gerçekleştirmektedir;

b) Anayasa'nın yorumlanmasını sağlamaktadır;

c) Anayasa'nın değiştirilmesi ile ilgili tekliflerde bulunmaktadır;

d) Cumhuriyet referandum sonuçlarını onaylamaktadır;

e) Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçlarını onaylamaktadır;

f) Parlamentonun dağıtılmasını haklı gösteren durumları, Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın görevden uzaklaştırılmasını ya da görevini geçici olarak yerine getirmesi ve ayrıca Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 60 günden fazla süre için görevlerini yerine getirememesi gibi durumları tespit etmektedir;

g) Yüksek Mahkemenin hukuki tutanakların Anayasaya göre geçersiz olduğu istisnai durumlarına izin vermektedir;

h) Partilerin Anayasallığı konularında kararlar almaktadır;

Şunu söylemek lazımdır ki, Anayasa Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi'ne Müracaat Hakkı Kanunu'na göre yetkili kişilerin başvurusu üzerine faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Şunlar bu hakka sahiptir:

a) Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı;

b) Hükümet;

c) Adalet Bakanı;

d) Yüksek Mahkeme;

- e) Ticaret Mahkemesi;
- f) Başsavcı;
- g) Parlamento milletvekilleri;
- h) Partinin parlamento grubu;
- i) Ombudsman.

Yapılan analiz, Parlamentodaki milletvekillerinin, parti gruplarının, ombudsmanın ve Yüksek Mahkeme'nin, bu durumda en aktif hareket eden merciler olduğunu göstermektedir. Geriye kalanlar Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkını nadiren kullanmakta olup, bazıları ise bu yetkiden henüz hiç faydalanmamışlardır.

Anayasa Mahkemesi, Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'nın kabul edilmesinin 10. yıldönümü vesilesiyle yaptığı değerlendirmede, hukuki bir demokrasi kurumu olarak sağlam bir statüye sahip olmuştur.

Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasından bugüne kadar anayasal denetimin önemi ve rolünü değişik yönlendiren değerlendiren 3 Cumhurbaşkanı, 3 Parlamento ve 6 Hükümet değişmiştir. Buna rağmen, anayasal rejim zamanın sınavından başarıyla geçmiştir. Bu süreç içerisinde de siyasi elitin hukuki bilinci gelişmiştir.

Söylenenler kapsamında birçok örnek verebiliriz, ancak ben bunların yalnızca birinin üzerinde duracağım:

5 Şubat 2002 tarihinde, yeniden seçilen Moldova Parlamentosu, ilgili devlet makamları için tüm ülke genelinde yerel genel seçimlerin gerçekleştirilmesini zorunlu kılan "Yerel genel seçimlerin tarihinin belirlenmesi hakkında" bir kararname çıkarmıştır. Bu kararname, ilgili devlet organlarının tüm ülke topraklarında genel yerel seçimleri yapmalarını zorunlu kılıyordu. Burada erken genel seçimler söz konusu idi.

19 Şubat 2002 tarihinde verilen kararla, Anayasa Mahkemesi Parlamento Kararnamesini Anayasa'ya göre geçersiz ilan etti. Çünkü bu kararname, seçme ve seçilme hukukunu ihlal ediyordu. Kamu kuruluşları sıra dışı bir durumla yüz yüze kalmışlardı. Buna rağmen, Cumhurbaşkanı Sayın Vladimir Voronin, tüm siyasi güçlere ve vatandaşlara Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karara tartışmasız bir şekilde itaat edilmesi çağrısında bulundu. Yerel genel seçimler ise, 2003 yılının Mayıs ayında, yerel kamu yönetimi görevlileri olacak milletvekillerinin yetki sürelerinin bitiminden sonra yapılmış oldu.

Anayasa Mahkemesi'nin şahısların, şahıs ve devletin hakları ve çıkarlarını koruma ve gözetme ile ilgili faaliyetleri, modern dünya düzenine ilişkin meselelerle sıkı sıkıya bağlantı içindedir.

İnsan hak ve özgürlükleri hakkındaki Anayasal hükümler, İnsan hakları genel beyanname, taraflarından biri Moldova Cumhuriyeti olan pakt ve başka anlaşmalar uyarınca yorumlanırlar. Taraflarından biri Moldova olan, insanın temel hakları hakkındaki pakt ve anlaşmalarla ulusal iç kanunların bir şekilde uyum arz etmemesi halinde, uluslararası normlar üstünlüklü olarak ele alınırlar. (Anayasa'nın 4. maddesi)

Anayasa Mahkemesi yukarıda anılan anayasal hükümlerini yorumlayarak, 14 Ekim 1999 tarihinde aldığı "Moldova Cumhuriyeti Anayasasının 4. maddesindeki bazı hükümlerin yorumlanması hakkındaki" kararla, yargısal konumunu formüle etmiş bulunmaktadır. Buna göre, genel olarak kabul görmüş uluslararası hukuk prensipleri Moldova Cumhuriyeti tarafından onaylanmış ve onun da katıldığı uluslararası antlaşmalar, Moldova Cumhuriyeti hukuk sisteminin bir parçasıdır ve bunlar iç hukuk normlarına dönüşür.

1992 tarihinden itibaren Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bir üyesi olan Moldova Cumhuriyeti, Anayasa'nın 8. maddesi uyarınca, taraflarından birisinin de kendisi olduğu Birleşmiş Milletler Tüzüğü ve antlaşmalarına uymayı ve genel olarak kabul edilmiş uluslararası prensip ve normlara uygun olarak başka devletlerle ilişkiler kurma sorumluluğunu üzerine almıştır.

Moldova Cumhuriyeti ile Ukrayna arasında 18 Ağustos 1999 tarihinde Kiev'de imzalanan Devlet Sınırları Hakkında Antlaşma ve ek protokolünün bazı hükümlerinin Anayasa'ya uygunluk denetimi davasıyla ilgili olarak 24.9.2002 tarihinde alınan karar, uluslararası hukuk kurallarının doğrudan uygulanacağını teyit etmektedir.

Anayasa Mahkemesi, kendisinin uluslararası antlaşmaların anayasal denetimini yapma yetkisi bulunmasına rağmen, yukarıda bahsi geçen, yürürlüğe giren antlaşma, böylesi bir denetim konusu olamayacağını vurgulamıştır. Çünkü böyle bir tutum, Moldova Cumhuriyeti'nin 1992 tarihinde katıldığı Viyana Sözleşmesi'nin uluslararası sözleşmeler hukuku hakkındaki 26. maddesinde belirlenen, sözleşmeleri özenle yerine getirme («*pacta sunt servanda*») uluslararası prensibine aykırı olacaktı. Adı geçen madde ve Viyana sözleşmesinin başka prensipleri ve Anayasa'nın 2.

bölümünün 8. maddesi uyarınca, Anayasa'ya aykırı hükümler içeren uluslararası sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önce bunlar Anayasaya göre yeniden gözden geçirilmeli, ancak anayasal açıdan geçersiz kabul edilip feshedilmiş sayılmamalıdır. Bu sebepten de Anayasa Mahkemesi bu işle ilgili süreci durdurmuştur.

Moldova Cumhuriyeti vatandaşları Anayasa ve diğer kanunlarca belirlenmiş bulunan hak ve özgürlüklerden faydalanır, ayrıca bunlarla öngörülen yükümlülükleri taşırlar.

Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan şahıslar kanunlar tarafından belirlenen istisnalar dışında, Moldova Cumhuriyeti vatandaşlarının sahip olduğu hak ve yükümlülüklerle sahiptirler.

Özgürlük ve sorumluluğun birliği prensibine dayanarak, Moldova Cumhuriyeti Anayasası, hak ve özgürlükleri sağlama konusuna kanunla sınır konulmasına izin vermektedir. Bu durum, eğer ki bu uygulama genel olarak tanınmış uluslararası hukuk normlarına uyuyorsa ve devlet menfaatleri, memleketin iktisadi refahı, başka şahısların kanuni haklarının muhafazası için lazımsa ve sınırlama onu doğuran durumla uyumlu olmak ve hak ve özgürlüklerin varlığına zarar verilmemesi prensibine uyuyorsa geçerli olabilmektedir.

Bununla birlikte, aşağıdaki hakların sınırlandırılmasına izin verilmemektedir:

- Adaletle serbest erişim (20.madde);
- Masumiyet karinesi (21.madde);
- Kanunların geriye yürümemesi (22.madde);
- Kendi hak ve yükümlülüklerini bilme hakkı (23.madde);
- Yaşam hakkı, fiziksel ve ruhsal dokunulmazlık hakkı (24.madde).

29.03.2005 tarihinde Anayasa Mahkemesi, "Mültecilerin statüsü hakkındaki" Kanunun bazı hükümlerinin istisnai durumlardaki Anayasa'ya aykırılığı konusunu gözden geçirmiştir. Buna göre, mülteci, statüsü verilmesinin reddi hakkındaki Göçmenlik Şube Müdürünün red kararlarına karşı, Mülteci İşleri Kuruluna başvurulabilmektedir. Kurulun kararı da İstinaf Dairesinde temyiz edilebilir. Bu Dairenin kararı ise nihaidir.

Bu işle ilgili kararda hukuki durum formüle edilmiş bulunmaktadır. Buna göre, adli himaye altındaki ve çığnenmiş hak ve menfaatlerin

yeniden oluşmasındaki anayasal hakların ne garantililik derecesi, ne de kapsamı kısıtlanabilir. Mahkeme, Anayasa'nın 53/1. maddesi uyarınca, bir şahsın otoriteler tarafından idari işleme haklarının çiğnenmesi ya da dilekçelerinin belirlenmiş sürelerde değerlendirilmemesi durumunda, haklarının tanınması, işlemin iptali ve zararların tazmin edilmesi imkanlarına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu hakların hayata geçirilmesi ancak, Anayasa'nın 20/1. maddesince garanti edilen, insan hak ve özgürlüklerinin bir parçası olan adalete serbest erişim yoluyla mümkün olabilir.

Hukuk mahkemelerinde etkili başvuru hakkının garantisi, vatandaşın yetkili mahkemeye dava açma istemiyle başvurma hakkını da içerir. Anayasa'nın 20/2. maddesi uyarınca hiçbir kanun adalete erişimi sınırlayamaz.

Mahkeme bununla birlikte, Anayasa koyucunun, adalete erişim konusunda Moldova Cumhuriyeti vatandaşları, yabancılar ve vatandaşlığı olmayan şahıslar arasında herhangi bir ayırım yapmadığını belirtmiştir. Adli himaye hakkı ise, bu hakkı tam kapasitede gerçekleşmesine imkan veren garantilerin mevcut olmasını kast eder ve mahkeme kararlarını temyiz etmenin tüm yollarının kullanma imkanının olmamasıyla şahsın adli himaye hakkını sınırlamış olur.

Şunu belirtmek lazımdır ki, anayasal adaletin tesis edilebilmesinde, Anayasa Mahkemesi şu ya da bu hukuki konuların yararına ek delil olarak hizmet eden uluslararası hukuki gerekçelerin sırayla ele alınmasını sağlar ve her şeyden önce Avrupa Mahkemesi'nin kararlarını uygular.

Moldova Cumhuriyeti Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 421., 433/1., 452/1. ve 455/1. maddesinin bazı hükümlerinin Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesiyle ilgili 19.07.2005 tarihli kararında Anayasa Mahkemesi; sanığın, mağdurun, davacının ve davalının, yürürlüğe giren herhangi bir mahkeme kararının iptali hakkında Yüksek Mahkeme'ye sadece avukat aracılığıyla genel temyiz yollarıyla dilekçe sunabilme imkanını sağlayan hükümlerini anayasal açıdan geçersiz kabul etmiştir.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 452/1. maddesi uyarınca Yüksek Mahkeme'ye iptal ile ilgili dilekçe verilmesi için özel amaçlı olarak tahsis edilmiş bulunan avukatın muvafakati lazımdır. Böylece adalete erişim hakkı avukatın muvafakatine bağlı bırakılmıştı. Bunun

sonucu olarak da bu durumun, temel hak ve özgürlüklerden bağımsız olarak faydalanma hakkını mazeretsiz olarak sınırlandırmaktaydı.

Anayasa Mahkemesi, İnsan haklarının korunması hakkındaki Avrupa Sözleşmesi'nin 34. maddesi (Bireysel dilekçeler) uyarınca Mahkeme Üst Makamlardaki Anlaşma tarafından işbu Avrupa Sözleşmesi ve onun protokollerinde belirlenen haklarının çiğnendiğini ileri süren herhangi bir gerçek kişiden, herhangi bir hükümet dışı organizasyondan veya herhangi bir gerçek kişiler grubundan dilekçeler alabileceğini belirtmiştir. Anlaşmaya varan taraflar hiçbir şekilde bu hukukun gerçekleşmesine engel olmamak yükümlülüğünü de üzerine alır.

Anayasa Mahkemesi, adalete erişim hakkına ilişkin olarak Sözleşme ve Anayasa hükümlerine atıf yaparak, Yüksek Mahkeme'ye iptal ile ilgili başvurunun sadece avukatlar aracılığıyla yapılabileceği hakkındaki Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun hükmünün adalete serbest erişimi kısıtladığı sonucuna ulaşmıştır.

Böylece, Anayasa Mahkemesi, anayasal adaleti temin ederek, kanunları ve başka yasal belgeleri denetlerken, Sözleşmeler ve onların Avrupa Mahkemesi tarafından yapılan içtihatlarla ve diğer uluslararası hukuki belgelere dayanarak da karar almakta ve hukuki görüşler ortaya koymaktadır.

Moldova Anayasa Mahkemesi, kararlarıyla memlekette anayasal demokrasinin, milli hukukun uluslararası kurumlarla entegrasyonunun, demokrasinin ve çoğulcu demokrasinin, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü prensiplerine dayanan evrensel anayasal miras köprüsünün kurulabilmesi yolunda oluşan hukuki ilişkilerin düzenlenmesine anayasal açıdan ayarlanmış yaklaşımın sağlanmasının yerleşip temellenmesine hizmet etmeye gayret etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ndeki değerli meslektaşlarım, konuşmamın sonunda Sizleri bu yıldönümünüz münasebetiyle kutlar, demokratik anayasallaşma standartlarının daha fazla güçlenmesinde başarılar diler, dünya ve Avrupa'daki anayasal cereyanlara başarılı entegrasyonun sağlanması ve devletinizin Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinin en kısa zamanda yeniden başlamasını en samimi duygularıyla temenni ederim.